

GEOGRAFIE NEVÝROBNÍ SFÉRY

Geografie nevýrobní sféry

Přednáška č. 1

© HS

SLUŽBY

- **Doprava.**
- **Maloobchod.**
- **Cestovní ruch.**

- Veřejná správa.
- IT služby.
- Logistika.
- Bankovníctví.
- Pojišťovnictví.

POVINNÁ LITERATURA

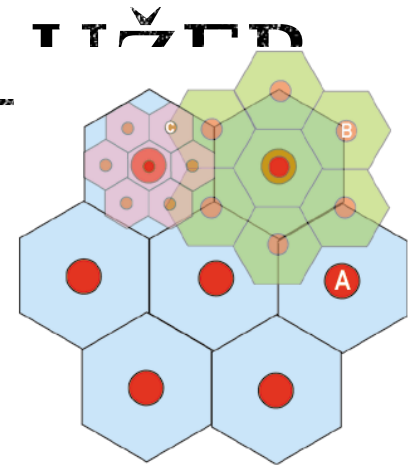
Szczyrba, Z. **Geografie služeb**. In: Toušek, V. a kol. Ekonomická a sociální geografie. Plzeň: Nakladatelství Aleš Čeněk, 2008. s. 271-294.

GEOGRAFIE SLUŽEB - ÚVOD, ZÁKLADNÍ POJMY.

ÚVOD DO GEOGRAFIE SLUŽEB

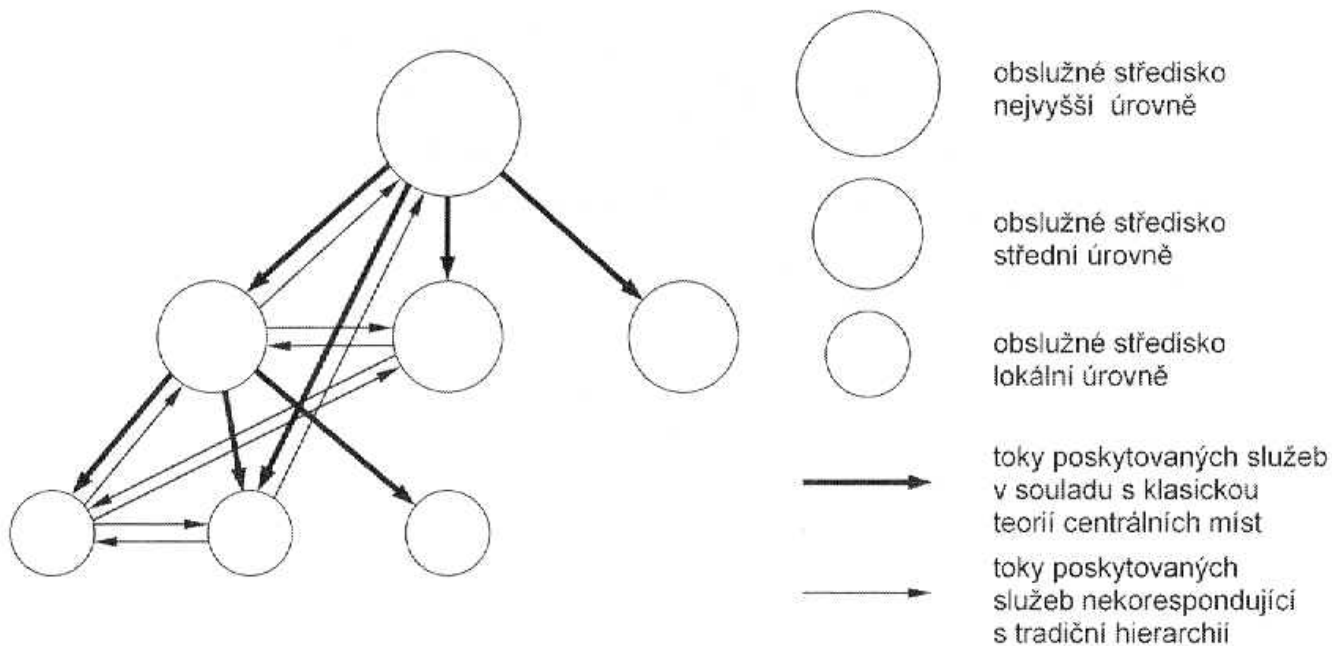

- Mladá geografická disciplína
- Služby za vývojem ostatních odvětví
- První práce o g. služeb v 30. letech 20. století
- **Teorie centrálních míst (Christaller, 1933)**
 - Základ pro g. služeb, g. sídel atd.
 - Služby jsou významným médiem reálně fungujících intersídelských vazeb, které rozřazují sídelní prostor do hierarchických úrovní
 - Takto lze vnímat územní obslužný systém za jeden funkční celek
 - **Základní principy:**
 - Hierarchický princip
 - Princip poklesu poptávky se vzdáleností
 - Každé obslužné středisko (**centrální místo**) vytváří a poskytuje zboží a služby (**centrální funkce**)
 - I idealizované homogenní rovině z hlediska hustoty zalidnění a dopravní dostupnosti je cena poskytovaného zboží a služeb diferencovaná pouze dopravními náklady, které se zvyšují se vzdáleností od centrálního místa
 - => Poptávka klesá se vzdáleností a pro každé zboží lze sestavit tzv. kužel poptávky – jehož promítnutím do území je kruhová obslužná oblast
 - Kruhové oblasti nepokryjí celé území nebo vzniknou překryvy -> snaha o minimalizaci dopravních nákladů -> volba nejbližšího centrálního místa -> vznik pravidelné **šestiúhelníkové sítě obslužných oblastí**

ÚVOD DO GEOGRAFIE SLUŽEB

- Christallerova teorie předpokládá, že každé centrální místo vyššího řádu poskytuje rovněž zboží a služby všech nižších řádů
- Základem christallerovské koncepce je rozmístění obyvatelstva a 3-úrovňová struktura rozmístění služeb:
 - Populačně největší města - obslužná střediska nejvyšší úrovně,
 - Populačně středně velká města - obslužná střediska střední úrovně
 - Populačně nejmenší střediska - obslužná střediska lokální úrovně

Každé centrální místo je obklopeno 6 centry nejbližší nižšího řádu, umístěných ve vrcholech 6tiúhelníku jeho obslužné oblasti a obsluhuje 2 centrální místa nižšího řádu a 3 obslužné oblasti nižšího řádu => **síť K=3**, je organizována na **základě obslužného principu**

Rozšíření o dopravu => **síť K=4**

Rozšíření na bázi administrativního principu => **síť K=7**

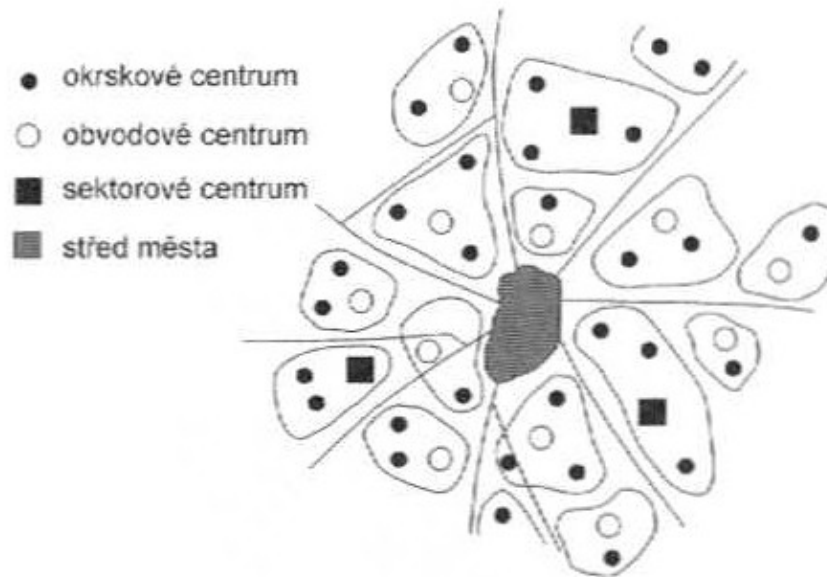
Modifikace:

- **Práh zboží** - minimální poptávka nutná k existenci obchodního zařízení -> hierarchie centrálních míst vznikne jakýkoliv rozložením dostatečné poptávky
- V rámci dynamického rozvoje služeb dochází k modifikaci rozložení služeb díky **prostorové elasticitě spotřebitelů** - dána užitím aut - nejbližší hierarchicky nadřazené středisko nemusí být jediným pro uspokojení potřeb obyvatelstva

ÚVOD DO GEOGRAFIE SLUŽEB

- Teorie centrálních míst několikrát modifikována (Lösch 1940 - **teorie tržních zón**, Haggett 1965...) - využití i v současné vědě a praxi - **behaviorální přístup** = zkoumání chování spotřebitelů při výběru cílových míst, ve kterých nacházejí poptávané služby
- **Teorie tržních zón**
 - Ukazuje na to, že jde o uspořádání optimální pouze pro jedno zboží nebo službu
 - Hierarchické uspořádání služeb je patrné i v rámci menších prostorových jednotek než jsou regiony (např. maloobchod velkých měst)

ÚVOD DO GEOGRAFIE SLUŽEB

- **Teorie centrálních míst i teorie tržních zón** založeny na těchto předpokladech:
 - Existuje homogenní plochy s pravidelnou distribucí a kvalitou zemědělských podmínek a přírodních zdrojů
 - Ve všech částech těchto ploch je hustota obyvatelstva stejná – tedy je stejná i volba zákazníků a nemění se ani technika výroby
 - Náklady na transport a hospodárnost se liší produkt od produktu
 - U každého výrobku existuje specifická poptávková funkce
 - Předpokládá se, že všichni výrobci se chovají racionálně
- Nedostatkem obou uvedených modelů je, že jejich výsledky závisí na těžko splnitelném předpokladu rovnoměrného rozdělení zdrojů. Též náklady na transport se považují za stejné ve všech směrech. Nevýhodou modelů je i jejich statické pojetí.

Změny lokalizace služeb

A screenshot of the alza.cz website. The top navigation bar includes the 'alza.cz' logo, a search bar, and a 'HLEDAT' button. Below the navigation bar is a horizontal menu with categories like 'Pekárna a cukrárna', 'Ovoce a zelenina', 'Maso a ryby', etc. The main content area features a large banner for 'CENOVÉ TRHÁKY tohoto týdne' (Price Traps of the week) with images of a TV, a carton of milk, and bread. The TV is advertised at 8333,- (down from 21600,-). The milk is advertised at 5.50 (down from 6.90). The bread is advertised at 13.90 (down from 25.90). On the right side, there is a 'Nejlepší akční nabídka' (Best offer) section listing 'Vinobraní na Rohlíku', 'Křupky Cheetos za 19,90 Kč', and 'Häagen-Dazs za 99,90'. The bottom left corner shows a small chatbot character and the text 'Jste tu již 16 let!' (You've been here for 16 years!).

TEORIE SEKTORŮ

- **Teorie sektorů** (Clark 1940...)
 - Základní koncepce hosp. rozvoje, která si všímala začínající transpozice služeb v sektorové struktuře NH
- Dnes jsou služby klíčovým ekonomickým sektorem NH
 - Z hlediska zaměstnanosti
 - Tvorby HDP
 - Rozhodující v mezinárodním obchodě
- Definice + klasifikace služeb - nejednotnost
- z pohledu teorie sektorů se ze třetího sektoru (terciéru) vyčleňují další 2 sektory: **kvartér** a **kvintér** (viz dále)

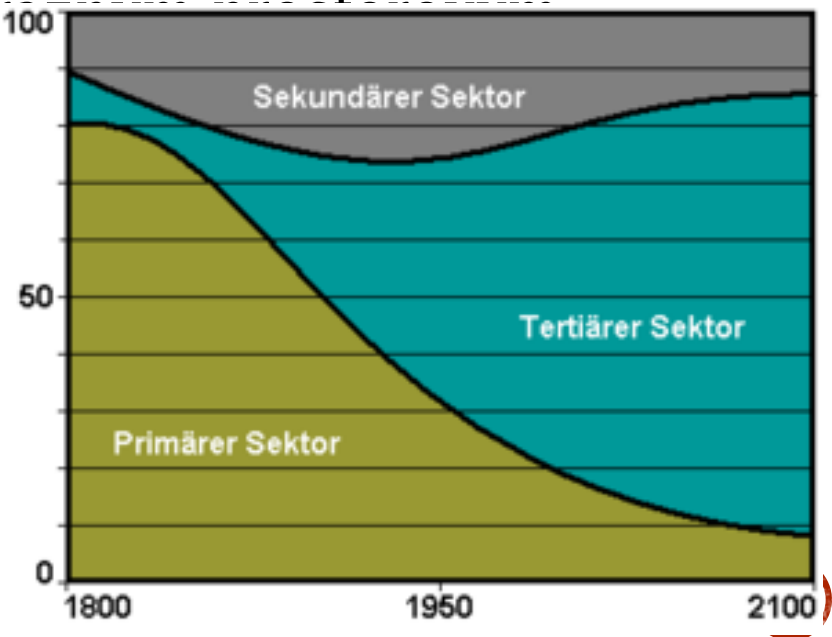
TEORIE TŘÍ SEKTORŮ

- Význam služeb v ekonomice souvisí se strukturálními změnami v NH
- A. B. G. Fischer - formulace **teorie tří sektorů**
 - Vysvětluje příčiny a strukturální změny národních ekonomik
 - Každá ekonomika je složena ze 3 sektorů
 - **Primární sektor** - zemědělství
 - **Sekundární sektor** - průmysl
 - **Terciární sektor** - služby
 - Principem teorie je pohled na to, jak dochází k hospodářskému rozvoji vlivem proměn a změn významu jednotlivých sektorů HN v čase
 - Pro jednotlivá časová období vývoje sledujeme dominanci jistého sektoru, zatímco ekonomická pozice ostatních sektorů je slabší
 - Postupně dochází k oslabování priméru (deagrarizace), poté rozvoji sekundéru a nejpozději k posilování terciéru (terciarizace) - tyto změny probíhají v etapách
 - Výsledkem změn jsou přesuny základních komponent výroby, tj. pracovní síly a kapitálu

TEORIE TŘÍ SEKTORŮ

- Etapy z hlediska transferu pracovních sil (Jean Fourastié)
 - **1. etapa:** primární společnosti, kde dominantní postavení má zemědělství, ve vyspělých státech je tato etapa již historií
 - **2. etapa:** dominantní postavení ve společnosti a národním hospodářství má průmysl (na zaměstnanosti, produkci HDP), dochází k výměnám (urbanizace)
 - **3. etapa:** terciární společnosti

Vývojové tendence a změny ve struktuře zaměstnanosti podle sektorů

PŘÍČINY SEKTOROVÝCH ZMĚN

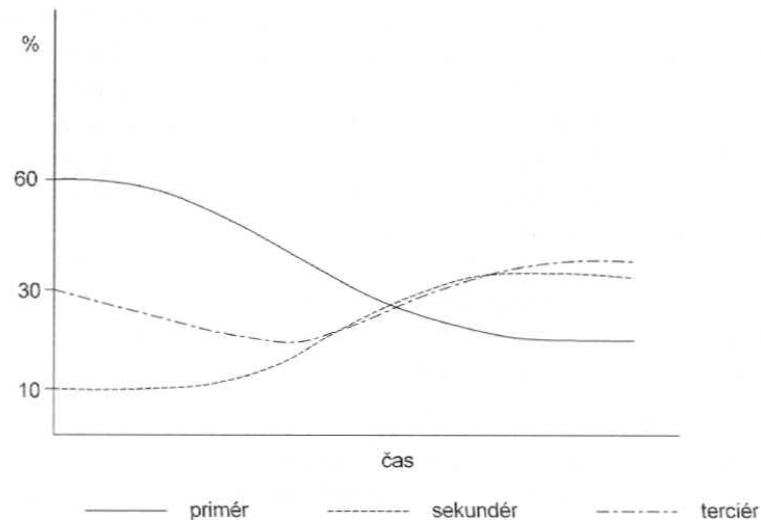
- Fischer - sektorové změny jsou vyvolány **změnami ve spotřebě a reálných příjmech ve společnosti**, které jsou přímo úměrné růstu životní úrovně obyvatelstva. Podle toho se těžiště poptávky přesouvá ze sféry základních hodnot (potravin) k hodnotám trvalého užitku a nakonec ke službám
- Clark - změny v sektorové struktuře NH **reagují diferencovaně v závislosti na dynamice produktivity práce** - nejmenší je v zemědělství, vyšší ve službách, nejvyšší v průmyslu. Nejvyšší dynamika hosp. rozvoje je výsledkem transferu pracovní síly ze sektoru zemědělství do sektoru průmyslu a vysoká absorpční schopnost pracovní síly v sektoru služeb je nepoměrně nižší ve vztahu k průmyslu
- Fourastié - hl. příčina sektorových změn spočívá **v technickém a technologickém pokroku**

NEDOSTATKY 3-SEKTOROVÉHO MODELU

- Z pohledu vývojových projekcí je 3-sektorový model zjednodušeným a nedostatečným schématem změn, kterými prochází světový hosp. systém
 - V etapě globalizace svět. ekonomiky **se intervaly změn rychle zkracují**
 - Model není univerzální – platí zejména pro hosp. vyspělé země, které prošly plným cyklem od priméru přes sekundér k terciéru
 - Pro méně rozvinuté země příliš neplatí (založeny na agrárním sektoru, nízký stupeň terciarizace) – mezisektorové změny jsou pozvolnější
 - V některých státech (které má Bahamy...) úplně chybí indus

OBR. 7.2 ZMĚNY VE STRUKTUŘE ZAMĚSTNANOSTI PODLE SEKTORŮ VE SKUPINĚ STÁTŮ EKONOMICKY MĚNĚ ROZVINUTÝCH

MODELY 4 A 5 SEKTORŮ

- Služby označované jako terciér se vlivem vývoje rychle mění -> rozrůstání terciárních aktivit a odvětvové diverzifikace sektoru služeb
- Proto byl 3-sektorový model nahrazen **modelem 4 sektorů** a poté i modelem **5 sektorů**
- **Terciární sektor** - činnosti a služby s vysokým podíle méně kvalifikované pracovní síly (obchodní a osobní služby, maloobchod, pohostinství...)
- **Kvartétní sektor** - vysoce specializované činnosti a služby s vysokými nároky na kvalifikovanou pracovní sílu (informační činnosti, finance...)
- **Kvintétní sektor** - aktivity spojené s rozhodováním, interpretací myšlenek a informací, inovace - VaV, vysoký management

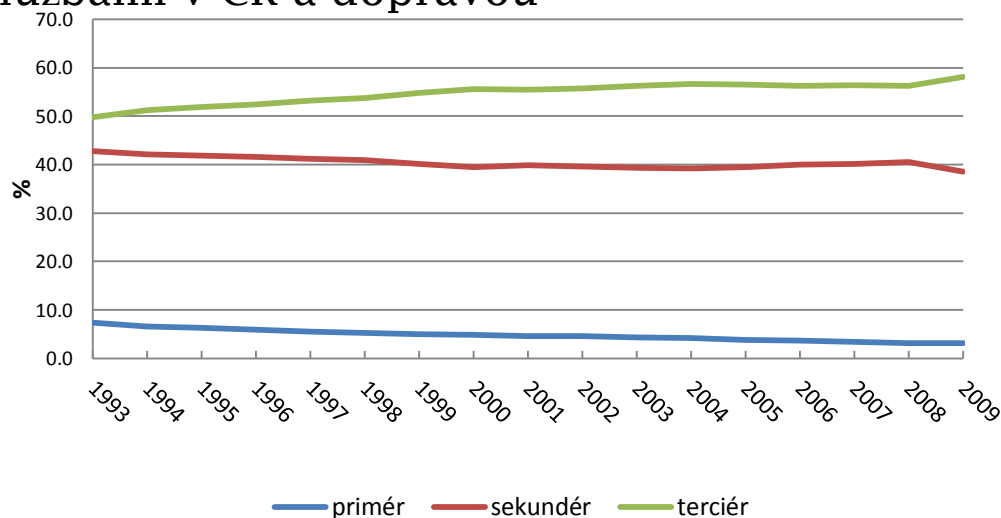
EKONOMICKÝ VÝZNAM SLUŽEB

- V minulosti služby podceňovány - „statky, které neprodukují žádnou hodnotu“ (Adam Smith, 1776)
- K. Marx - rozdělení sektorů na **produktivní a neproduktivní** -> toto pojetí přejala centrálně plánovaná ekonomika a výsledkem bylo podcenění celého sektoru služeb a jeho zaostávání za vývojem v tržních ekonomikách
- Dynamický rozvoj služeb - 1. pol. 20. stol. - rozvoj dopravy a spoju
- V současnosti - doprava a spoje, finanční a informační služby, podnikání...
- Rostoucí podíl služeb v ekonomice je dán změnami:
 - Demografickými - prodlužování střední délky života, populační růst a zvyšující se podíl vzdělaného obyvatelstva, urbanizace a rozvoj měst
 - Společenskými - zvyšující se počet pracujících žen, růst příjmů domácností a tím i jejich životní úrovně, rozvoj telekomunikací, zvyšující se mobilita obyvatel a růst zájmu o služby jako domácí práce, hlídání dětí...
 - Ekonomickými - zvýšení životní úrovně obyv., rozvoj techniky a technologií, zvýšení produktivity práce, globalizace hospodářství a tím i zvyšující se poptávka po finančních a informačních službách

TERCIARIZACE HN

- **Terciarizace NH** = intenzivní rozvoj sektoru služeb (terciéru)
- Ekonomický význam služeb spatřován v:
 - Tvorbě HDP - zásadní pro tvorbu HDP jak u ekonomicky vyspělých zemí, tak u zemí rozvíjejících se (ve vyspělých zemích tvoří sektor služeb 60-70 % HDP i více)
 - Zaměstnanosti - rozvoj služeb je spjat se zvyšujícím se podílem nově vytvořených pracovních míst
 - Mezinárodním obchodě - od 80. let 20. stol. se obchod se službami zvyšuje - export i import, obchod se službami je z více jak poloviny tvořen službami v CR a dopravou

DEFINICE A KLASIFIKACE SLUŽEB

- Definice služeb - negativní vymezení - všechno ostatní, co není možné zařadit do zemědělství nebo průmyslu; vše, co nesouvisí s materiální produkcí
- Výstupy sektoru služeb jsou **nehmotné výrobky**, které nemohou být skladovány, transportovány nebo vlastněny. Služby lze koupit, prodat, ale nelze je fyzicky uchopit
- Dělení, klasifikace - různorodé
- Služby existují ve sféře výroby, oběhu i spotřeby
 - V oblasti spotřeby mohou služby uspokojovat potřeby celé společnosti (bezpečnost, státní správa) = služby veřejnosti / nebo jednotlivců = služby obyvatelstvu
 - Služby obyvatelstvu
 - **Služby věcné** - souvisejí s hmotnými statky, které se opravují a udržují (opravy, údržba) nebo se pomocí nich udržuje čistota a hygiena (čistírny, úklid) nebo se pomocí nich přemísťuje (doprava nákladní)
 - **Služby osobní** - slouží člověku bezprostředně (zdravotnictví, školství, kultura, osobní doprava)

DEFINICE A KLASIFIKACE SLUŽEB

- Frekventované klasifikace, rozlišení **podle koncového uživatele a spotřebitele služeb**:
 - **Spotřební / spotřebitelské** - orientovány na koncového individuálního zákazníka, spotřebitele (maloobchod, CR... - geogr. subdisciplíny se zabývají např. tržními preferencemi obyvatel, změnami prostorových vzorců apod.)
 - **Tržní / pro podnikání** - 1) výrobní služby (služby pro podniky), 2) dopravní a komunikační služby
 - **Veřejné** - služby, které poskytuje či pomáhá financovat veřejný sektor - státní správa, obrana, politické strany
- Klasifikace podle **dosažené úrovně civilizační vyspělosti**:
 - **Staré** - s hosp. rozvoje význam klesá nebo celkově upadá (některé řemeslné služby)
 - **Komplementární** - doplňují proces industrializace (administrativa, finanční, dopravní, logistické služby), charakteristický je skokový růst v závislosti na dosaženém stupni tech. rozvoje
 - **Nové** - rozvoj nastupuje s masovou spotřebou zboží a některých služeb (sport, zdraví, CR, informace)

DEFINICE A KLASIFIKACE SLUŽEB

- Klasifikace dle Singelmanna, 4 skupiny služeb:
 - **Distribuční** - např. obchodní služby, doprava
 - **Výrobní** - peněžní služby, poradenství
 - **Sociální** - vzdělávání, zdravotnictví, soc. služby
 - **Osobní** - kadeřnictví, ubytování, stravování

- Členění dle **NACE**:

Kód (alfabetický)	Název
A	Zemědělství, lesnictví a rybnářství
B	Těžba a dobývání
C	Zpracovatelský průmysl
D	Výroba a rozvod elektřiny, plynu, tepla a klimatizovaného vzduchu
E	Zásobování vodou; činnosti související s odpadními vodami, odpady a sanacemi
F	Stavebnictví
G	Velkoobchod a maloobchod; opravy a údržba motorových vozidel
H	Doprava a skladování
I	Ubytování, stravování a pohostinství
J	Informační a komunikační činnosti
K	Peněžnictví a pojišťovnictví
L	Činnosti v oblasti nemovitostí
M	Profesní, vědecké a technické činnosti
N	Administrativní a podpůrné činnosti
O	Veřejná správa a obrana; povinné sociální zabezpečení
P	Vzdělávání
Q	Zdravotní a sociální péče
R	Kulturní, zábavní a rekreační činnosti
S	Ostatní činnosti
T	Činnosti domácností jako zaměstnavatelů; činnosti domácností produkujících blíže neurčené výrobky a služby pro vlastní potřebu
U	Činnosti exteritoriálních organizací a orgánů

TRENDY V TERCÍÉRU

- Zvýšení poptávky po službách ze strany průmyslových podniků - reklama, marketing, VaV, strategické plánování
- **Externalizace služeb**
 - vyvozování služeb z průmyslové výroby;
 - důvod - snižování nákladů -> fragmentace firem na několik subjektů, z nichž část v průmyslu a část ve službách
 - Outsourcing - nákup služeb, např. účetnictví, úklid... externí firmu
 - Tímto procesem došlo k přesunu množství pracovníků ze sekundéru do služeb
 - Tímto způsobem vznikají různé typy ekonomických sítí
- **Internalizace služeb** - opak externalizace
 - Umělé zvyšování podílu pracovníků v průmyslu, ti však nejsou součástí výrobního průmyslového procesu
 - Cca 30 % z celkového počtu pracovníků ve výrobě

USPOŘÁDÁNÍ SLUŽEB V PROSTORU

▪ Rozhodující faktory:

- Demografické – původně nejdůležitější, vysvětlení koncentrace služeb do populačních center; vyvolání dojížd'ky obyvatel za službami

- Strukturní – lokalizace určitých druhů služeb podle frekvence jejich využívání – rozdělení služeb na: základní, vyšší a nejvyšší

- Společenské

- Ekonomické

- Politické

- Technologické

Nejdůležitější pro spotřební služby

Pro služby fungující na základě poptávky podniků a pro podnikání

základ pro teorii centrálních míst

- Diference v čase a prostoru

OBSLUŽNÁ STŘEDISKA A METODY JEJICH VÝBĚRU

- Výběr středisek na základě **statistických charakteristik** - vymezení na základě údajů o funkci, kapacitě a využití služeb v sídlech
 - Využití běžně zjišťovaných stat. úřady nebo resortními soupisy
- Výběr středisek na základě **dynamických charakteristik** - vymezení na základě velikosti obsluhovaného území, tj. na základě obslužných procesů mezi sídly
 - Využití dat o spádovosti obyvatelstva za obslužným vybavením sídel

VÝBĚR STŘEDISEK NA ZÁKLADĚ STATISTICKÝCH CHARAKTERISTIK

- Výběr středisek:
 - **Podle druhů funkcí sídla**
 - Střediskovost sídel určována na základě koncentrace druhů zařízení služeb v sídelních nebo podle výskytu specializovaných druhů zařízení (počet druhů zařízení obslužné sféry závisí na počtu obyvatel)
 - Obce do 2 tis. obyv. jsou středisky výjimečně, obce nad 10 tis. téměř všechny
 - **Podle přebytku významnosti sídla**
 - Přebytek významnosti určuje střediskovost sídel na základě rozdílu mezi poskytovanými službami v sídle a potřebami obyvatel sídla
 - Určení střediskovosti se opírá o ukazatele:
 - Počet obslužných zařízení
 - Kapacita obslužných zařízení
 - Využití obslužných zařízení

VÝBĚR STŘEDISEK NA ZÁKLADĚ DYNAMICKÝCH CHARAKTERISTIK

- Založeno hl. na údajích o spádovosti obyvatel za službami
 - Použití pro výběr a hierarchické členění středisek
 - Použití pro určení rozsahu spádových území jednotlivých středisek
 - Použití pro zjištění intenzity vztahu střediska a jeho zázemí
- 2 základní metody:
 - anketární šetření
 - interakční modely

VYMEZENÍ VLIVU SFÉR NA ZÁKLADĚ ANKETÁRNÍCH ŠETŘENÍ

- 2 způsoby:
 - Anketa ve vybraných zařízeních obslužné sféry určitého střediska
 - pro zjištění struktury spotřebitelů a motivace spádu
 - Anketa ve všech sídlech zkoumané oblasti
- Metodické problémy anket:
 - Zajištění reprezentativního vzorku, obvykle 1-2 % domácností zkoumaného území
 - V rozsáhlých územích nelze takto stanovit, často realizace např. prostřednictvím obecních úřadů

VYMEZENÍ VLIVU SFÉR NA ZÁKLADĚ PROSTOROVÝCH INTERAKČNÍCH MODELŮ

Gravitační modely

- Vytvořený na základě Newtonova gravitačního zákona
- Využití pro vymezení spádových území obchodně obslužných středisek
- Interakce mezi dvěma středisky koncentrace obyvatelstva se mění přímo úměrně s počtem obyvatel těchto středisek a nepřímo úměrně se vzdáleností mezi nimi
- Později místo počtu obyvatel tzv. **produkční proměnná** - úroveň poptávky v sídle
- **Proměnná atraktivita** - úroveň nabídky v jiném sídle
- **Reillyho zákon maloobchodní gravitace**
 - *2 města, která jsou středisky maloobchodu přitahují nakupující z okolních sídel přímo úměrně síle počtu obyvatel těchto měst a nepřímo úměrně síle vzdálenosti každého z těchto měst k okolním sídlům*
 - Nedostatek - model nezahrnuje dopravní spojení, hustotu zalidnění, příjmovou diferenciaci obyvatel....

VÝHLED DO BUDOUCNA

- Růst významu sektoru služeb
- Prostorová decentralizace
- Pokračování lokalizace služeb v rámci periferně situovaných velkokapacitních obslužných center (nákupní centra, administrativní komplexy)
- Přesycení masovým obchodem a návrat k lokálním produktům?

